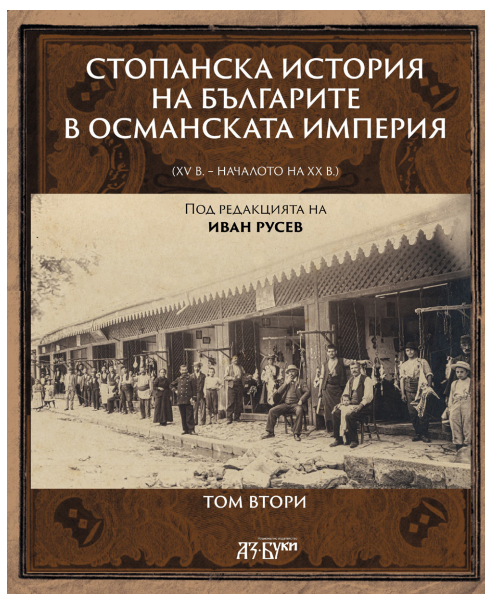

ВАЖЕН ПРИНОС В ИЗСЛЕДВАНЕТО НА ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИТЕ В ОСМАНСКИЯ ПЕРИОД

Чл.-кор. проф. д.и.н. Румяна Радкова
Институт за исторически изследвания –
Българска академия на науките

Книжният ни пазар се обогати с първото по рода си систематизирано изследване за стопанската история на българите през Османския период. Това е събитие както за специалистите, така и за мнозина от обикновените читатели. Изданието впечатлява не само с големия хронологичен отрязък от пет века, който обхваща, отразени с обема си от около 1200 страници, но и с начина на изследване и редактиране, освободени от политически идеологии и с научен плюрализъм.

Зад подготовката и издаването на труда е Центърът за стопанско- исторически изследвания, създаден преди около 10 години от чл.-кор. Иван Русев. Ученият успява да организира научен екип от български и чужди предимно млади специалисти и поощрява техния интерес към диренията в стопанската история на българите в слабо проучения период на XV – началото на XX в. След почти десетилетие на изследвания, усилено търсене на нови документи и извори, ежегодни срещи дискусии, отразени в изданията на Центъра, и две години конкретна работа над книгата „Стопанска история на българите в Османската империя“ е вече факт. В 26 глави (студии), посветени на отделни проблеми, изготвени от 27 утвърдени български и чужди специалисти, е направен сполучлив опит

за цялостно, многостранно представяне на сложните и специфични трансформации в стопанското развитие на българите, като част от османската икономика.

Една от отличителните черти на изследването и в работата на авторите е подходът към явленията и процесите. В течение на пет века българите са един от 80-те народа, включени в пределите на Османската империя и стопанската им дейност според обективните закони, свързани в общуването си с други малки и големи етнически и конфесионални общности и участват във връзките между различни области, райони и селища в Империята и вън от нея. Това има траен отпечатък и налага проучването да не откъсва и абсолютизира българите от общите процеси и да ги третира сами за себе си, въпреки че те са основният обект на Историята. Авторите представят стопанския живот на българския етнос върху широк фон от фактори, предпоставки и тенденции в цялата империя, и особено в балканските ѝ територии и в Европа и нейната икономика, силно повлияна от пазарните изисквания на времето.

Изводите на изследователите почиват върху много богата и разностранна научна литература с различен национален знак, и най-вече върху анализа на оригинални, нови документи, които се въвеждат в научно обращение и дават възможност не само за нови идеи и насоки, но и за оригинални бъдещи теории. В преобладаващата си част използваните извори са чуждоезични, представени в превод и чрез факсимилета в приложение към отделните глави.

Като встъпление, Историята представя кратък обзор-оценка на литературата за стопанската история на българите в османския период, изготвен от Иван Русев. Авторът е отдал заслуженото на малкото наши специалисти от миналото, като Диаманди Ихчиев, Иван Сакъзов, Жак Натан, Страшимир Димитров, Бистра Цветкова, Любен Беров, Виржиния Паскалева и др., които изследват проблемите през османския период. Достиженията на българската и чуждата историография маркират изходното начало на проучванията, от които се търгова, но са и важно условие да се мотивира перспективата пред бъдещите учени в проучването на тази интересна и важна област.

Използвайки общотеоретичната рамка за изучаването на икономическия растеж и неговите фактори – ръст на производителността на труда, техническия прогрес, човешкия капитал, появата на модерни институции и т.н. в стопанския живот на българите и на Османската империя, както и приетата периодизация на историята на Османската държава, а и на българската, Иван Русев представя примерна периодизация на стопанските процеси. Той очертава два големи периода – XV – XVIII в. и XIX – началото на XX в. Тезите му са добре аргументирани с развитието на процесите на производство и търговия и бавната и трудна модернизация на имперската икономика.

В Т. I в 14 глави 18 автори изследват възлови въпроси, предимно от първия период до XVIII в. (Roussev 2025a). Сред тях има няколко обаче, които поставят проблеми, валидни за целия отрязък от XV до третата четвърт на XIX в.

Между тях е студията на Пенчо Пенчев и Петко Ст. Петков за развитието на българската социално-икономическа мисъл. Като отправно начало авторите използват идеите на двете основни идеологии в Османската държава – източното православие и исляма. Аналитично се проследява как от XV в. докъм 60-те години на XIX в. българската социално-икономическа мисъл се развива почти изцяло в рамките на православието. Едва през третата четвърт на XIX в. се заражда интересът към постиженията на политическата икономия като наука и постепенно се ограничава религиозният фактор във възприемането и анализа на общественно-икономическите отношения. Промяната преминава под знака на либерализма, който според авторите е важна характерна черта на икономическата мисъл на българите от новото време. Тя е обвързана с идеологическите промени под влияние на стопанския национализъм и политическата борба за освобождение на българите.

От особен интерес в т. I е изследването на Красимир Кръстев и Невян Митев за монетната циркулация в българските земи под османска власт. Систематизирани са употребяваните османски и чужди монети, показана е стойността им, метално съдържание и др. Разкрито е как и каква роля поемат монетите в икономическия живот на населението през различните периоди. Специално място е отделено на османските монетарници в българските земи – в София, Пловдив, Провадия и Никопол. Материалът е много добре илюстриран с изображения на сечените от османските султани и чужди монети, участвали в паричното обращение на българските земи. Това е фактически първият монетен каталог за този период. Към изследването са приложени две карти на колективни находки, отрити в днешните предели на България, от османски и европейски монети за периода XV – XVII в.

Един от основополагащите въпроси в стопанския живот на българите е анализът на османската законова рамка, в която се ограничават стопанските дейности и процеси, разработен от Красимира Мутафова. Държавното законодателството не само определя развитието на цялата икономика, но и мястото и възможността на българите за стопански прояви. На фона на много изчерпателен историографски анализ авторката представя регламентирането на стопанските аграрни отношения и институции в законодателната дейност на османските султани, централизираната политика и законите за развитието на градското стопанство в Империята и респективно в българските земи.

Турските автори Айше Каяпънар и Левент Каяпънар чрез доказателствен материал предимно от турските архиви осветляват земеделското производство и животновъдството по българските земи, отразено в данъчното облагане на произведената продукция през ранните векове на османското завоевание. Проучването им охарактеризира приемствеността в промените от XV – XVI в. във всички санджаци, включващи българските земи. Изследването е богато илюстрирано със снимки от архивите на Истанбул и Париж.

Сред основните въпроси в стопанските отношения на българите през XV – XVIII в. е институционалната рамка на аграрната икономика и стопанските модели. Те са изследвани от Милена Петкова и Невена Неделчева. За онагледяване на тезите си авторките анализират проявите им в части от северните (Никополски санджак) и южните предели (Източната част на Тракийската низина). В сравнителен план се извеждат специфичните процеси и промени в тях, като обясненията за особеностите в икономическото им развитие се търсят в различията на политическата, демографската и географската предистория. Успоредно с особеностите, авторките убедително документират устойчивостта и адаптивността на аграрната система.

На съвременен научно ниво Паулина Андонова проучва институцията на вакъфа от XV до началото на XIX в. Авторката изчерпателно систематизира изследванията, направени досега, и въвежда в научно обращение нови извори, чрез които представя многостранно ролята и мястото му в комуникационната и икономическата структура и в целите на османската власт за стопанското усвояване на нови територии. Добре е мотивирано как, кога и докога вакъфът има централно място в градската и селската икономика и как ролята му се променя в зависимост от стопанската, а и от политическата обстановка.

Обобщаващ характер за целия османски период до началото на XX в. има изследването на същата авторка за аскери чифлиците в българските земи. Тази категория е много обсъждана в българската и чуждата историография, с противоречива характеристика за различните области, което не позволява да се предложи единно, общовалидно определение. П. Антонова акцентира върху отликите на аскер чифлика от останалите чифлишки форми в Османската империя и показва на какво се дължи дългият и траен интерес на представителите на османския елит към него през целия разглеждан период. Авторката разкрива доколко аскери чифлиците участват в промяната на османския социален модел и преформулирането на задълженията и функциите на съсловието аскери.

В Т. I са намерили място и проблемите за категориите население със специални задължения и статут в стопанския живот на османската провинция през XV в. – първите десетилетия на XVIII в., представени от Кръстю Йорданов. Броят на тези категории е около 25 и те поемат важни функции като елементи на социалната структура на българите в ранните векове на османското владичество. Това население живее в много от селищата на българските земи, които по-късно се превръщат във важни търговско-занаятчийски средища и центрове на новобългарската култура.

Следващите четири глави в Историята са посветени на различни аспекти на многопластовата и сложна обстановка в градското стопанство до XVIII в. След задълбочен анализ на пространствената организация на града, демографските процеси и стопанската роля на различните конфесионални общности

Стефан Димитров показва развитието на градската икономика и занаятчийското производство. Много аргументирано документално авторът проследява как след завоюването през XV в. част от градовете се адаптират към османската административна и правна основа и запазват и развиват традиционните занаяти и търговия. През целия период до XVIII в. мюсюлманите са водещата религиозна общност в търговията и имат превес в занаятчийското съсловие, но още през XVI в. се заражда тенденция на спадане на броя им за сметка на занаятчиите християни.

На търговията и търговския стокообмен, които са приоритет на градската икономика през XV – XVIII в. и са едни от основните стопански сфери, посвещава своята студия Невена Неделчева. Акцентът в нейното изследване са мащабите на вътрешнотърговската мрежа, която се изгражда в Империята и която е много по-голяма и мощна от външнотърговската. Авторката търси причините и условията за това в ролята на градовете като средищни ядра на търговския стокообмен и на непроизводственото население в града, като основен и многочислен консуматор.

Втората страна на търговския стокообмен – външната търговия, представя изследването на Делян Русев. Той разглежда българските земи в контекста на международната търговия между Османската империя и Западна Европа и тяхната роля на транзитна зона между Изтока и Запада. Аргументирано и с обилна документация са анализирани приемствеността и еволюцията в търговската мрежа и пътищата, както и участието на българите в международния обмен. Авторът предлага периодизация на външнотърговските връзки и влиянието на правния режим, на капитулациите и др., които подпомагат трайното включване на българските земи във външнотърговските връзки на империята. През целия период до XVIII в. българите остават в „суровинния край“ на търговските мрежи. Д. Русев документира извода, че докато османското завоевание откъсва българите от развиващата се Европа, търговията се превръща в механизъм, чрез който те остават свързани с европейския свят, а постъпателното развитие на процесите в тази област е необратимо.

На промените през XVII – XVIII в., като своеобразна увертюра на преминаването към новото време, е посветено изследването на Красимира Мутафова за трансформирането на Османската държава от военна към бюрократична държава. Тя се спира на реформите във военно-фискалната система и въвеждането на преходни форми в селското стопанство и градската икономика, на мукатаите, маликянетата, промените във вакъфа и чифлишкото стопанство.

Специално внимание е отделено на системата на илтизам в различните сектори на икономиката, и особено в структурите на православната църква. Акцент в изследването са немюсюлманските вакъфи и стопанската дейност на религиозните институции, което се прави за пръв път в българската научна литература пълно и систематизирано, подкрепено от богат доказателствен материал.

Вторият том на Историята (Roussev 2025b) обхваща икономическото развитие на българите предимно през XIX в. и началото на XX в. В 12 глави 16 автори изследват стопанската модернизация, която започва по това време, на фона и във връзка с държавно-политическите, демографските и социалните промени в огромната държава.

Още от началото на XIX в. Османската империя все по-ясно се включва в развитието на световната икономика. Деветнадесетото столетие е време на непрекъснати трансформации във всички сфери, а реформите, които се засилват по времето на Танзимата, целят да приспособят държавата към новата реалност в Европа и водят до важни изменения в икономиката и политическото устройство. Реформите се отразяват на българите и стимулират навлизането им в модерните пазарни процеси.

Сред трансформационните процеси в Османската империя важно значение имат публичните финанси. Те са разгледани систематизирано и с богат архивен материал от Християн Атанасов. Общата фискална рамка с двете си нива – централно и местно, засягат българите в техния бит, професии, кредити и мн. др. Темата е сложна и в процес на изследване. Съществуват десетки проучвания за събирането на данъците, вида им и др., но са ограничени изследванията доколко част от тях се връщат до поданиците.

Хр. Атанасов прави пръв опит в българската историография да разкрие тенденциите и разнопосочните процеси на монетарния режим и публичните финанси. Докато за централния бюджет на държавата съществуват относително повече документи за определени периоди, то за тези на местно, регионално ниво те са ограничени. Бедната изворова основа затруднява изследването, но и подтиква към активизиране в издирването на нов доказателствен материал. Независимо от пречките Х. Атанасов представя добре османската монетарна система през XVIII – XIX в., маркира по-обобщено механизмите за финансирането на бюджета (девалвации, печатане на пари, емитиране на облигации, вътрешен и външен дълг и др.). Той представя в развитие данъчната система, която се променя особено по време на Танзимата. Добре аргументирано са описани османският централен бюджет и тези в местните администрации. Авторът се стреми, макар и най-общо и до известна степен приблизително, да разкрие доколко средствата, изплащани от населението като данъци, се връщат към него.

Изследването е онагледено с множество таблици към всеки параграф. Независимо че проучването е пръв опит в тази област и предстои да се издирят и обработят статистически с иконометрични модели още данни, студията успешно въвежда в сложната монетарна политика и данъчната сфера, или тъй наречените публични финанси на Османската империя.

Темата за аграрните отношения в Османската империя, която доминира в българската историография до 1989 г., а днес е относително по-слабо разработ-

вана, заляга в проучването на Петър Добрев и Николай Тодоров. Те показват силното идеологизиране и политизиране на проблема в периода след Втората световна война и на този фон днес обективно и без идеологеми очертават състоянието и тенденциите в развитието на земеделието, аграрния режим и статуса на населението. За онагледяване на изследването им служи т.нар. мирийска земя, като една от най-разпространените категории в Османската държава до XIX в. и през него. Картината, която разкриват изворите за 30-те – 40-те години на деветнадесетото столетие, е коренно различна от тази за по-ранната епоха и показва елементите на сериозна трансформация в аграрния режим.

В изследването се анализират дискусиите около мирийската земя, държана от раята, и дали тя има статут на частна собственост, или е условно земевладение. Това в една или друга степен засяга проблема за наличието на феодализъм в османската аграрна система. П. Добрев и Н. Тодоров изказват и своите виждания за чифлиците и ги защитават с доказателствен материал. В тежките години на кърджалийските размирици голяма част от земята преминава в частни ръце и се появяват големи чифлишки стопанства, което е сред доказателствата, че тази категория не е резултат от прехода от спахийското земевладение към чифлишка собственост, каквато теза лансира марксистката историография и се защитава от някои автори. Чифлиците не могат да получат общо и еднозначно определение за значението си в българските земи. Ролята и характерът им зависят от много и различни географски, природни, политически, административни и т.н. фактори и условия.

На икономическите модели на протоиндустриалната революция в Румелия се спират в изследването си Гергана Георгиева и Николай Тодоров. Те правят уговорката, че механичното търсене на икономически трансформации в Османската империя и индустриалната революция в Англия е неправомерно. Според спецификите на османската икономика протоиндустрията е тази, която поема роля, подобна на индустриализацията в Западна Европа, което дава основа за сравнение. С обобщения от литературата и нов материал авторите доказват как в Империята през XIX в. протича протоиндустриална революция и доколко тя променя османската икономика. Обърнато е специално внимание на развитието на текстилното производство в българските земи. Индустриализацията започва с плахи опити в началото на XIX в. и се засилва през 30-те – 40-те години. Институционалната рамка на този процес са реформите на Танзимата. Авторите проследяват катализиращата роля на чужди капитали в изграждането на фабрики, което оборва някои постулати на марксистката стопанска история.

Едно от приносните проучвания в Историята е посветено на тютюна и ролята му в стопанското развитие на българските земи, разработено от Валентин Китанов. Подробно и последователно в студията се анализират появата на продукта, политиката на османската власт за неговото производство, пре-

работка и търговия и особено правно-нормативната му регламентация. Чрез промените в данъчните правила и нормативни регулации държавата достига до най-сполучливия вариант за развитието на тютюневия отрасъл. Документирано е засилването на законодателната активност през 70-те години и прекратяването на държавната роля в производството, обработката и търговията с тютюн. Подробно и с многостранни извори е проследено тютюнопроизводството в българските земи през XVII – XIX в., което следва общата динамика на отрасъла. Както и може да се очаква, централно място в изследването има търговията с тютюн и тютюневи изделия, участието на българите в нея и главните български центрове в експорта на тютюн. Компетентно е разкрито увеличаването на българите в търговията с тютюн на международните пазари и във вътрешнотърговския обмен на тютюневи продукти. Търговските операции с тютюна поемат важен дял от движението на финансите на Османската държава, като част от тях преминават в притежание на български производители и търговци и формират паричен капитал в част от тях. Процесите са показани през призмата на регламентиращите правила на държавната власт, които се променят непрекъснато. В изследването подробно се разкрива и дейността на тютюнджийския еснаф в българските земи, като част от структурата на почти всяко значително градско средище.

Голямата тема за панаирите по българските земи до 1878 г. е предмет на изследването на Алджан Джафер и Мийрям Салим Ахмед. Ролята и мястото на тези стопански единици в икономическия, социалния и културния живот на обществото са безспорни, а българските земи, като важен кръстопът на Балканите, са център на множество от тях. Още с установяването на османските институции властта преценява ролята на градовете като ядра на големи ареали със селско население, което е привлечено от пазарите и панаирите в тях. Измененията във всички сфери през XIX в. рефлектират и върху пазарите и панаирите. Те не само се разширяват, но и се променят като организация и строеж. През това столетие в балканските провинции на Османската империя се оформят три панаирни ареала, които обхващат македонските земи, Тракия и Подбалкана, земите североизточно от Стара планина и Добруджа. Структурата и обемът на извършвания на тях стокооборот се определя от производствената специализация на всеки район, от комуникационните връзки с големите стокови депа в държавата и вън от нея. Посочени и документирани са много примери в развитието на панаирите в Узунджово, Сливен, Ески Джума и др., които напускат първоначалното си място в селищата и се изграждат извън тях, законовата им основа, организирането на охраната им, ролята им на социални и културни центрове. Използвани са нови изворови материали, които позволяват да се проследят на високо научно ниво произходът, организацията, развитието и ролята на панаирите като фактор, който влияе на стопанския живот на българите в османския период.

Стопанският живот на българите през XIX в. би бил непълен без проучването на градската икономика. Тя е представена от Светла Атанасова, която мотивирано, с документи илюстрира новите капиталистически тенденции в организацията на производството и в развитието на търговията. След компетентен анализ на постигнатото в историографията, авторката представя възрожденския град като средище за търговия и културен диалог. Документирано е как от средата на XVIII в. до края на XIX в. за нуждите на вътрешния и външния пазар в българските градове се развиват от 60 до 100 самостоятелни занаята с тенденции за нарастване на броя им. Те се превръщат в гръбнака на градската икономика. Наред с тях се появяват по-развити производствени и организационни форми като манифактури и търговски дружества. След Кримската война и реформите, които засилват зависимостта на Империята от Великите сили, навлизането на капитализма се ускорява. Независимо от това еснафските организации запазват голяма част от ръководните си и представителните си функции.

Като важно допълнение към изследването за еснафите е проучването на Петя Неделева за еснафския съд и правораздаване. За пръв път в българската историография този въпрос е представен пълно, документирано и систематизирано. Добре са показани османската правова рамка и конкретната регламентация на структурата, дейността и отношенията в еснафа, регулирани чрез еснафските устави. Сред правомощията на тези органи е привилегията да правораздават. Собствена юрисдикция еснафът получава постепенно и бавно я разширява.

Във II том на Историята следват две глави от Ивайло Найденов, осветляващи възрожденското търговско предприемачество (историографски аспекти) и изследване на възхода на фирмата на братя Евлоги и Христо Георгиеви (30-те до началото на 50-те години на XIX в.). Темата за търговското предприемачество, която представлява интерес и за т.нар. бизнес история, като клон на стопанската история, е интригувала и продължава да поддържа интереса на специалистите и да увеличава натрупаната специализирана литература. И. Найденов прави пълен, аналитичен историографски преглед, който е добра основа за бъдещи изследвания. Доказателственият материал е систематизиран в таблици с посочване на автор, заглавие на публикацията, вид и къде и кога е публикуван текстът.

Във втората студия авторът разглежда конкретно и чрез богата литература и документи възхода и развитието на фирмата на братя Евлоги и Христо Георгиеви. Особеното е, че те развиват стопанската си дейност в земите на север от р. Дунав при условия, по-различни от тези в българските земи. Братята се включват във фирмата на сродниците си Пулиеви, които са се установили във Влашко в началото на XIX в. В края на 30-те години се създава обща фирма „Пулиеви – Георгиеви“, която до средата на века е свързана предимно с българските земи. След 1856 г. търговската къща пробива на международните

пазари. Братя Георгиеви навлизат в банкерски операции и мошиерство. Към изложението има три таблици, в които са обобщени данните за вложения капитал в различни периоди и дяловото му разпределение през 1852 г.

Сред възловите проблеми в Историята е разработката на Иван Русев и Светла Атанасова за формирането на модерната търговска култура на българите през XVIII – XIX в. Темата е относително нова, поставена и разработвана за пръв път от Русев. Търговията е стопанската сфера, в която най-рано и относително по-бързо навлизат нови структури, съвместими с тези в Европа. Възрожденската търговия усвоява и прилага институтите на модерното търговско право, ползва нововъведенията при организирането на търговски кантори, счетоводна документация, реклама и др. Авторите подробно и изчерпателно онагледяват търговската просвета и влиянието на гръцкия търговскопросветен модел като посредник с образците на холандци, французи, италианци, англичани. Добре е аргументиран изводът, че от средата на XIX в. влиянието на развитите страни започва да прониква директно не само като идеи, но и чрез литература. На този фон са подчертани достиженията на българите и е доказано, че нито едно от известните счетоводни ръководства не е буквален превод от съответния оригинал. Те са адаптирани към нуждите на българския търговец, което е показател за творческия подход на съставителите, преводачите и авторите. Издирени и систематизирани са 237 ръкописни и печатни издания от края на XVIII в. до 70-те години на XIX в., които съдържат търговски знания. Тази богата книжнина доказва разпространението на модерната търговска култура в българското общество чрез учебната и справочната литература. Българският търговски просветен модел е охарактеризиран точно, пълно и с богат изворов материал.

В изследването се анализират и законовата основа и правовата регулация на създаващите се български търговски дружества според модерното османско и европейско търговско право през епохата на Танзимата. От средата на XIX в. Османската империя се сдобива с модерно търговско законодателство и въпреки ограниченото му приложение в практиката то помага на българските търговци при уреждането на дружествените отношения. Те добре се ориентират в османския търговски закон за професионално сдружаване от 1850 г., в двойното счетоводство, търговската кореспонденция, търговската марка, печатите, застраховките и др. С новаторски дух, както цялото изложение, се отличава частта за правната регулация на професионалните търговски сдружения, за контрола над мерките и теглилките. Добро впечатление прави и сравнението в специфичните проявления на търговската модерност на българите с други народи и общности на Балканите и в Европа.

Данните за разпространението на модерните търговски фирми (дружества) в българска среда през XIX в. са обобщени в 7 таблици, които синтезират информацията за най-проспериращите от тях.

Като част от стопанската история е и въпросът за модерното счетоводство на българите през XIX в. и началото на XX в., разгледано от Антон Свраков. Независимо от относително по-късното обществено и стопанско развитие на българите, счетоводството преминава естествения си път на зараждане, развитие и модернизиране. Важен момент в неговата история е появата на счетоводното законодателство, което постепенно се откъсва от търговското. През първата четвърт на XX в. възниква и счетоводната теория. Като част от стопанската история, счетоводството изпълнява предназначението си за създаване на отчетност. Материалът е пръв опит за научно изследване и основа за задълбочаване на проучването на проблема в бъдеще.

Том II завършва с представянето на стопанската дейност на българската общност в Солун, един много слабо проучен въпрос, с който се заема Юра Константинова. Тя документира укрепването на българите в егейското пристанище, анализира социалния състав на общността и стопанската ѝ активност. Авторката специално се спира на мястото на българската интелигенция и на отделни дейци и фамилии в развитието на общността и проявите ѝ.

Общото заключение е, че предложенят двутомник постига целите си на първо обобщено многостранно представяне на стопанския живот на българите в османския период и до началото на XX в. Разработени са ключови аспекти, привлечени са много богат и нов доказателствен материал и солидна научна книжнина за изключително дълъг, слабо проучен исторически отрязък. Всички автори са се отнесли отговорно и творчески към изследването и представят съвременен научен прочит на икономическите процеси, социалните структури и стопанските практики в българските земи. Общата редакция е имала сложната задача да намери точния баланс и да синхронизира изводите на големия авторски екип, така че да се получи плавен, пълен и многопластов разказ. Отделните изследователи са били свободни при употребата на термините и в заключенията си. В Историята има известно дублиране на въпроси в отделните глави, дори и различни мнения по едни и същи проблеми, но това е белег за научния плурализъм, съзнателно търсен и наложен от главния редактор. Изследването е на световно научно ниво и достойно представя българската наука.

ЛИТЕРАТУРА

РУСЕВ, И. (ред.), 2025а. *Стопанска история на българите в Османската империя (XV – началото на XX век)*. Т. I. Периодизация. Икономическа мисъл. Монетна циркуляция. Българите в стопанския живот на Османската империя през XV – XVIII в. Под редакцията на Иван Русев. София: Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“, 2025, 600 стр. (ISBN 978-619-7667-80-6).

РУСЕВ, И. (ред.), 2025b. *Стопанска история на българите в Османската империя (XV – началото на XX век)*. Т. II. *Българите в стопанския живот на Османската империя през XIX и началото на XX в.* Под редакцията на Иван Русев. София: Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“, 2025, 524 стр. (ISBN 978-619-7667-81-3)

REFERENCES

- ROUSSEV, I. (ed.), 2025a. *Economic History of the Bulgarians in the Ottoman Empire (15th Century – Early 20th Century)*. Vol. I. *Periodization. Economic thought. Coin circulation. The Bulgarians in the Economic Life of the Ottoman Empire in the 15th – 18th centuries*. Sofia: Az-buki National Publishing House for Education and Science (ISBN 978-619-7667-80-6).
- ROUSSEV, I. (ed.), 2025b. *Economic History of the Bulgarians in the Ottoman Empire (15th Century – Early 20th Century)*. Vol. II. *The Bulgarians in the Economic life of the Ottoman Empire in the 19th and Early 20th Centuries*. Sofia: Az-buki National Publishing House for Education and Science (ISBN 978-619-7667-81-3).

AN IMPORTANT CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE ECONOMY OF THE BULGARIANS DURING THE OTTOMAN PERIOD

✉ **Prof. Rumiana Radkova, DSc.**

WoS Researcher ID: FST-4899-2022

Corresponding Member of the Bulgarian Academy of Sciences

Institute for Historical Studies

Bulgarian Academy of Sciences

E-mail: r.g.radkova@abv.bg